

POVZETEK

Znanost in filozofija se formalno in vsebinsko prekrivata in druga drugi določata meje spoznanja. V obeh primerih so kriteriji relativni in zamenljivi. Nekatere znanstvene sodbe so bolj apodiktične in nadčasovne. Znanost in filozofija uveljavljata različne vrste formalnega zapisa. V obeh primerih je pomembna družbena situiranost.

ABSTRACT

SCIENTISM OF PHILOSOPHY

Science and philosophy overlap formally and by content, they complete each other, and determine the limit of knowledge of each other. The criteria are relative and exchangeable in both cases. Some scientific judgements are more apodictic and timeless. A different kind of formal writing is put into force by science and philosophy. The social placement is important in both cases.

O znanstvenosti filozofije je mogoče govoriti s filozofskega vidika in torej problematizirati tako znanost kot filozofijo. Šele ta problematizacija, komparacija in morebitno izključevanje odpirajo možnosti, da je tudi filozofija bolj ali manj znanstvena, pri čemer ni brez pomena vprašanje, ali je tudi znanost lahko filozofska. Zamisliti se je treba nad naslednjimi tezami:

- znanost in filozofija se formalno in vsebinsko prekrivata in dopolnjujeta ter druga drugi določata meje spoznanja;
- razmejevanje in razločevanje znanosti in filozofije sta stvar konvencije in delno vsakokratnega pragmatizma;
- v obeh primerih so kriteriji relativni in zamenljivi;
- nekatere znanstvene sodbe so vendarle bolj apodiktične in nadčasovne;
- znanost in filozofija uveljavljata različne vrste formalnega zapisa;
- tako pri prvi kot pri drugi je relevantna družbena situiranost;
- vsaj v eni izmed razvojnih faz mora biti načrtna dimenzija (implicitna ali eksplicitna) tudi etika.

Prva teza, da se znanost in filozofija formalno in vsebinsko prekrivata in dopolnjujeta ter druga drugi določata meje spoznanja, obsega več problemov, ki bi si jih bilo mogoče zamisliti znotraj do polovice prekrivajočih se krogov - to sta krog racionalizma in krog iracionalizma. V prvega lahko uvrstimo urejanje spoznanj, tradicijo, metodo in vsebino, dejstvo in teorijo (uvrstitev ni dokončna in statična), v drugega pa zmoto, oviro, napredek in politizacijo znanosti. Razvrstitev je samo začasna in morebiti zgolj didaktično uporabljiva, saj bi temeljita analiza morda ovrгла predvidevanje, da toliko vsega sodi v racionalni okvir. Poglobljanje v dela Paula Feyerabenda in Donalda Davidsona na primer pokaže, da se o vprašanih znanosti nikakor ni dopustno spraševati samo z racionalnega vidika, če pomislimo, kaj nam ima prvi avtor povedati o anarhizmu, drugi pa o nevzdržnih dejanjih. Feyerabend je prepričan, da je vse mogoče in da čas racionalizma sploh še ni napočil¹, Davidson pa pravi: "Če vaše predpostavke peljejo v protislovje, seveda ni dvoma, da ste naredili napako, ker pa lahko veste, da ste naredili napako, ne da bi vedeli, v čem ta napaka je, je vaš problem lahko zaresen."²

Urejanje spoznanj oziroma naperjenost k sistematizaciji ima veljavo tako v znanosti kot v filozofiji. Izolacija in celo absolutizacija enega samega dela celote je začasno utemeljena in upravičena, saj se sleherno teoretično delo odvija tako, da sicer ni dopustno prezreti kronološkega pojavljanja, evolucije, geneze ali historiat (s prekrivanjem dogodkov, statusom quo, zaostajanjem, prehitevanjem in preskoki vred), stikov preteklosti s sedanostjo in preseganjem obeh z novimi projekti, vsakokratnega predvidevanja celote oziroma načela totalizacije, vseeno pa so nujne teoretične zaustavitve.

Zelo znana primerjava govori o tem, češ da so zmotne hipoteze v znanosti povsem ovrgljive, medtem ko so nedokazane predpostavke v filozofiji vedno znova vredne premisleka in pomenijo nekakšno približevanje resnici. Ker je tudi v znanosti izjemnega pomena svobodni polet domišljije in iskanje v labirintu neznanega, je s pridržki mogoče imeti tudi znanstveno zmoto za vir navdiha. Zastavi se vprašanje, ali se je morebiti človeški um za hip samo zaustavil in bi se z naslednjim korakom morda zasvetlikalo sprejemljivo spoznanje. Gre tudi za to, da nasprotje te zmote najbrž ni edini možni odgovor in je odgovorov več. Tako lahko znanstveniki in filozofi prisegajo bodisi na um, bodisi na moč izkušenj, ne eni in ne drugi pa ne bodo mogli povsem prezreti enega izmed njiju. Še vedno bo v razvrstitvi celote učinkoval hegeljanski rezultat, prav tako se bo izid morebiti vsiljeval kot nekaj, kar mora priti na koncu in zato še ni determinanta celote. Ker o vsem tem premišljujemo tako, kot da se vse odvija znotraj in samodejno, najbrž ne bo odveč poudariti, da je vsebinska omejitev znanstvene skupnosti Thomasa S. Kuhna še zmeraj akutalna in zaradi vrednostnih vidikov začasno sprejemljiva rešitev.³

Razloge za tezo, da je razmejevanje in razločevanje znanosti in filozofije stvar konvencije in delno vsakokratnega pragmatizma, je treba iskati v razčlenitvi razvoja tako filozofije kot znanosti. Razvoj se ni nikoli odvijal povsem linearno, ampak paradoksalno in paradigmatično. Očitna so bila tako stičišča kot razhajanja. Dogajalo se je celo to, da so bile stične točke zelo močne tedaj, kadar je šlo za načrtno oddaljevanje, odmaknjenost pa velika v primerih, kadar so se skušali teoretiki hote približati drug drugemu. Približevanje in odmikanje nista absolutno negirala formalnega in vsebinskega prekrivanja. Celu v

1 Paul Feyerabend: Protiv metode, Sarajevo, Veslin Masleša, 1987, str. 11-14.

2 Donald Davidson: Raziskave o resnici in interpretaciji, Ljubljana, ŠKUC, SH, 1988, str. 35.

3 Thomas S. Kuhn/Tomas Kun: Struktura naučnih revolucija, Beograd, Nolit, 1974, str. 240-246.

metafizičnem in teološkem načinu izražanja je bilo s formalnega in včasih celo z vsebinskega vidika mogoče odkrivati elemente znanosti ali celo funkcioniranja zakonitosti. Na osnovnih premisah, ki same na sebi niso vzdržale kritike, je bilo zgrajenih veliko resnic oziroma koherentnih spoznanj.

Začetek ali izhodišče sta si v filozofiji in znanosti dokaj podobna. V razvoju se namreč poraja trenutek, ko je treba na videz začeti absolutno na novo, tako rekoč ab ovo, kot da pred tem še ni bilo nič. Tako filozofi kot znanstveniki dobro vedo, da je že bilo nekaj oziroma veliko tega, vendar je določilo njihove domnevne inovacije prav v tem, da začasno negirajo prostor, ki je bil zaseden pred njimi; zanikati ga je treba zato, da se lahko sami gibljejo bolj svobodno. V skrajno racionalna prizadevanja vdirajo momenti iracionalnosti, pojmovani zelo na široko; med njimi so tisti, s katerimi se ukvarja psihologija ustvarjanja, in oni, o katerih ima veliko povedati teoretska psihoanaliza. Že filozofsko spraševanje o znanosti in znanstvenosti filozofije je ujeto v različne filozofeme in determinirano z njimi. Eno osrednjih vprašanj v samem izhodišču pa je predvidevanje, da bi bilo mogoče premišljevati o teh problemih, ne da bi bili zavezani posameznim filozofom, šolam in smerem in bi bili zmožni formulirati odmaknjeno, samozadostno in veljavno metateorijo. Prav zaradi pluralizma filozofemov, pluralizma, ki ga razumemo faktično in vrednostno, je treba poudariti pomen konvencije in delno vsakokratnega pragmatizma. Filozofi se torej dogovarjajo, katere vsebinske opredelitve so veljavne, sprejemljive in resnične v danih primerih in okoliščinah, sporazumevajo se, kakšen pomen je treba pripisati določenim terminom, znanstveniki pa so vendarle v boljšem položaju. Ko izvajamo komparacijo te vrste, je videti, kot da filozofiji ne pripisujemo statusa znanosti.

V znanosti je opaziti več samoumevnosti in nevprašljivosti. Spraševanje o smislu, predpostavkah, namenu, predmetu in posledicah je tipično filozofsko. V znanosti se prostor vedenja razširja, v filozofiji pa se oži, saj širitev vedenja pomeni manjšo gotovost in zanesljivost, za vsakim terminom se razprostirata nakopičena učenost in novo odpiranje. Tako je tudi predmet v znanosti veliko bolj zanesljiv in z enim samim pomenom, medtem ko se v filozofiji zanesljiva določitev predmeta pogosto izmika. Relativizacija in subjektivizacija sta tako oviri kot delovna postopka. Prav tu je treba iskati razloge, zakaj si filozofija vedno znova prisvaja tuje predmete. V zvezi s tem se spopadata stališči, da mora imeti filozofski predmet, ki bi ga bilo mogoče definirati "brez ostanka", in tisto, da si filozofija lahko prilasti katerikoli predmet in je relevantno, da prisvojitve napravimo filozofsko oziroma da dobi implikacije filozofije. Kadar si filozofija prilasti predmet znanosti, je znanost tista, ki ji določa meje spoznanja. Filozofija, s katero osmišljajo svoje teoretično delovanje nekateri znanstveniki, pa znanosti ne more absolutno določati meja spoznanja. Nikakor ni brez pomena spoznanje, do kod lahko sega vedenje, kadar se teoretik oziroma izvedenec za določeno področje loti novega in ga teoretično problematizira. Tako znanost kot filozofija namreč zahtevata dolgotrajen študij in čas, preden postane teoretik relativno izvorno ustvarjalen.

Teza, da so tako v filozofiji kot v znanosti kriteriji relativni in na videz zamenljivi, je v prvem hipu nekoliko problematična, saj bi lahko eksaktni znanstveniki brez težav dokazali zanesljivost in neizpodbitnost svojih meril. Relativizacijo in zamenljivost je treba v tem primeru razumeti veliko bolj globalno - kot zamenjavo ene paradigme z drugo - gre torej za vse tiste posledice, ki se porajajo po tem revolucionarnem dogodku. Siceršnja komparacija bi se lahko nanašala na možnost oziroma nemožnost ponazoritve zakonitosti, ponovitev, preseganje dolgoročnosti, prodiranje v strukturo ali proces. Prav v zvezi s temi

možnostmi komparacije je treba poudariti, da so nekatere znanstvene sodbe v danih okoliščinah in na razvojni stopnji, ko se nova paradigma še ne nakazuje, začasno zanesljive - ali pa gre za to, da določene sodbe ohranijo svojo veljavo tudi v novi paradigmi. Misel o nadčasovnosti posameznih znanstvenih sodb ni naključna, marveč imamo v mislih tiste sodbe, ki pomenijo oziroma gradijo temelje znanstveni strukturi. Nadčasovnost je torej ujeta v razvoj in omejenost paradigme; samo tako se lahko uveljavlja v svoji navidezni absolutnosti.

Trditev, da znanost in filozofija uveljavljata različne vrste formalnega zapisa, se nanaša na mejnike v razvoju tako prve kot druge. Ne gre zgolj za to, da lahko druga drugo uporabljata za ponazoritev ali celo potrjevanje določenih sodb, ampak za to, da obe potrebudeta razčlenjeno, razlagalno, pojasnjevalno in razširjevalno govorico in prav tako skrajno formaliziran zapis oziroma simbolizacijo. Ne nakazujemo samo mejnih področij, kakršno je na primer matematična logika, ampak opozarjamo, da ne smemo pozabiti na etiko ali estetiko, pač glede na to, kateremu filozofemu pripada teoretik (analitični filozof-etik bo lahko uporabljal simboliziran zapis, ko bo analiziral posamezne etične vrednote; estetik si bo pomagal z računalnikom⁴). Veliko filozofov si prizadeva, da bi družbeno situacijo in njene pojavne oblike ponazarjali z grafičnim zapisom. Pretirano poenostavljeno bi bilo trditi, da je govorica eksaktnih znanosti vedno suhoparna in toga, saj se v nekaterih primerih kaže piščev osebni slog. V zapise vdira celo esejističnost, včasih se vsiljuje slikovitost (na primer pri pisanju o ekološki problematiki, o virusih v računalništvu), in to ni samo tedaj, kadar si znanstvenik prizadeva popularizirati svojo znanost. V pisanje te vrste vdirajo tudi filozofske refleksije. Teza, češ da znanost in filozofija uveljavljata različne vrste formalnega zapisa, je namenoma tako ohlapna, saj je zapis treba razumeti zelo široko - od razprav, traktatov, fragmentov, pa vse do računalniškega zapisa, grafične podobe, risbe, videotehnike in različnih ponazoril.

O družbeni situiranosti filozofije in znanosti je mogoče premišljevat tako, da njun razvoj predvidevamo kot sestavino, sooblikovanje in posledico družbenih razmerij. Slehermo družbeno načrtovanje se tako ali drugače dotika znanosti in tehnike, manj očitno pa je načrtovanje filozofije. Nikakor ni mogoče prezreti, da v politično oziroma ideološko govorico vsakdanjika prodirajo filozofske sintagme - bodisi v poznavalski in preizkušeni, bodisi v neartikulirani obliki. Znanost je ena pojavnih oblik strategije družbenega razvoja in iskanja izhoda iz krize. Pogosto se dogaja, da se takšna utilitarizacija prevesi v manipulacijo; filozofija, katere čistost je vprašljiva od samega začetka njenega nastanka, ko se je uveljavljala v svoji aristokratski poziciji, pa lahko dobi podobo ideološke agitke ali apologije. V teh spoznanjih se spopadata svojevrstni reizem, da tako pač je, kot da bi se vse dogodilo samodejno, in nekoliko moralistično obarvano najstvo, kako naj bi bilo, oziroma da tako, kot je, ne bi smelo biti. Spopad in spraševanje te vrste imata implikacije historične konstante. Gre zgolj za to, ali naj se sodbe uveljavljajo individualno ali pa naj se ljudje organizirajo, se združujejo v institucijah in si prizadevajo oblikovati družbenozgodovinski dogodek v hegeljanskem pomenu besede.

Moralistične implikacije ima tudi zahteva po etiki kot implicitni ali eksplicitni načrtni dimenziji, ki naj se uveljavlja v eni izmed razvojnih faz. Moralističnost in utopičnost ne pomenita vnaprejšnjega razvrednotenja, ampak predpostavko o možnosti izroditve tistega,

---

4 Denis Poniž, Slovenski jezik - literatura - računalniki, Maribor, Založba Obzorja, 1974.

kar naj bi bilo v samem jedru pozitivno. Misel je mogoče ponazoriti s povsem preprostim in naivnim primerom: v utopični deželi se uveljavlja delovna skupnost znanstvenikov/filozofov. Poglavitni namen njihovega prizadevanja je iskanje resnice in uporabljivost novih spoznanj za človeštvo. Medčloveški odnosi so fourierjevsko kakovostni - delo se odvija v tovariškem in prijateljskem ozračju; vsa ustvarjalna energije je usmerjena k načrtovanim ciljem. Povsem obrnjeno podobo je mogoče opazovati na Balkanu (Balkan uporabljamo kot vrednostni pojem in ne samo zemljepisno), kjer se nakopičena energija usmerja v spodkopavanje tujih domislic, vztrajanje pri starem in onemogočanje iskalcev novega.

Poudarek je torej na eni izmed razvojnih faz, to se pravi na tisti, ko začetna znanost in filozofija nekemu služiti ali rabiti. Tudi vrhunska znanost se na primer ne odreka didaktičnim vidikom, ki implicirajo tudi medčloveška razmerja; veličastni dosežki (patos v izražanju je nameren) človeškega uma se lahko v sklepnih fazah, o čemer poznamo v zgodovini drastične primere, sprevržejo v svoje nasprotje.

Na koncu se moramo vsaj bežno dotakniti še prekrivajočih se krogov, ki smo jih omenili na začetku tega zapisa; v mislih imamo krog racionalizma in krog iracionalizma. Urejanje spoznanj naj bi sodilo v prvega, nanaša pa se tako na znanost kot na filozofijo. Povezuje se s tradicijo, sistematiziranjem v sedanjosti in s prehajanjem v prihodnost. Auguste Comte je glede pomena posebnih znanosti menil, da nam je matematika dala elementarne oblike logičnega mišljenja, dedukcijo in dokaz, astronomija opazovanje in predvidevanje, fizika eksperiment, kemija nomenklaturu oziroma klasifikacijo, biologija primerjalno metodo, sociologija pa naj bi kot svoj specifični prispevek izpopolnila zgodovinsko metodo.⁵ Navedba potrjuje hipotezo o prekrivanju in dopolnjevanju znanosti in filozofije. Pogled na tradicijo pomeni nujnost poznavanja in sočasno preraščanje znanega. Filozofski in znanstveni novum se včasih uveljavljata kot novo kombiniranje že znanih spoznanj ali elementov spoznanja. Metoda se sme v manjši meri "prepustiti" prvini iracionalnega, kot je to mogoče predvidevati v zvezi z vsebino. Seveda gre za morebitne posamične odmike, nikakor pa ne za paradigmo v celoti. Vprašanje dejstva in teorije je treba radikalizirati vedno znova. Comtovo enačenje z dejanskim, natančnim, koristnim, gotovim in organizirajočim⁶ je samo del resnice, vsaj tolikšen, kolikršen naj bi bil v vsem tem implicirani spoznavajoči subjekt; morebiti bi se bilo dopustno nasloniti na hegeljansko opredelitev, po kateri vsakič funkcionira tudi refleksija. Gre tudi za imanentni realizem, ki ga ima Bojan Borstner za plodno osnovo pojasnitve narave zakonov narave.⁷

V opisovanju kroga iracionalizma je opaziti Bachelardov vpliv - svojevrstno mešanico scientizma, zanesljive orientacije v znanosti oziroma iskanja te orientacije, vztrajanja in napredovanja v znanosti in v zvezi z njima tudi dokajšnje pedagogizacije oziroma didaktičnih napotkov, ki naj bi preprečevali, da se ob vstopanju ne bi prevečkrat spotikali. Prav Gaston Bachelard je bil tisti, ki je menil, da znanost dejansko ustvarja filozofijo, filozofija pa ukrivlja svojo govorico navznoter - tako ravna zato, da bi privedla sodobno misel v prožnost in mobilnost. Po njegovem mnenju je treba upoštevati to čudno ambiguiteto, ki si prizadeva vso znanstveno misel interpretirati hkrati v realistični in

5 Darko Dolinar: Pozitivizem v literarni vedi, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1978, str. 17.

6 Prav tam, str. 14.

7 Bojan Borstner: Realistična teorija o univerzalijah, Znanstvena revija, 1989, št. 1, str. 71-79.

racionalistični govorici. Filozofija znanosti je namreč tista, ki se aplicira, torej ne more ohranjati čistosti in enotne spekulativne filozofije. Glede znanstvene aktivnosti velja: če je eksperimentalna, mora rezonirati (dokazovati, misliti); če dokazuje, mora eksperimentirati. Vsaka aplikacija je transcendentna.⁸ Bachelard je skušal uveljavljati nekartizijansko epistemologijo, ki naj bi bila resnično posvečena novost sodobnega znanstvenega duha. Svet bo naša reprezentacija, naš dogovor. Znanstvena resnica je dejansko predikacija, znanstveni svet pa torej naša verifikacija, poudarja Bachelard in dodaja, da se objektivnost ne more osvoboditi družbenih značilnosti dokaza. Trdi, da je znanstveno opazovanje vedno polemično opazovanje.⁹ Pojmovanje epistemološke ovire je po Bachelardovem mnenju mogoče študirati v zgodovinskem razvoju znanstvene misli in v praksi vzgoje - niti v prvem niti v drugem primeru študij pač ni udoben. Epistemologija mora nakako odbirati dokumente, ki jih je zbral zgodovinar, in uveljavljati moč racionalnosti in konstrukcije. Slabo interpretirano dejstvo je ovira. To, kar nas vara, je, da ista beseda hkrati določa in razlaga. Bachelard pripisuje pomen psihoanalizi individualnih zmot. Pravi, da se mora vsa znanstvena kultura začeti z intelektualno in afektivno katarzo in končno ostane najtežja naloga - znanstveno kulturo je treba podvreči permanentni mobilizaciji, zaprto in statično védenje pa nadomestiti z odprtim in dinamičnim spoznanjem.¹⁰ Za Bachelarda so lahko ovire že prvo izkustvo, splošno spoznanje, verbalne ovire, enotno in pragmatično spoznanje ter substancialistična in animistična ovira. V prvem izkustvu je človek še brez metode, znanstveni duh pa se mora oblikovati proti temu, kar je v nas in zunaj nas, proti naravni privlačnosti.¹¹ Splošno spoznanje je ovira zaradi svoje usodne meglenosti. Bachelard namreč verjame, da moderna misel išče specifične in objektivne fermente, ne pa univerzalnih.¹²

Zapis je mogoče skleniti z mislijo, da je strpen dialog med filozofijo in znanostjo treba imeti za izhodišče in možnost ustvarjalnega soobstoja. Refleksija o absolutni čistosti prve ali druge se ne odlikuje s prepričljivim *raison d'être*. Nakopičene pojavne oblike ne-umnosti ob koncu iztekajočega se stoletja in tisočletja vpijejo po sožitju, sporazumevanju in pravici do drugačnosti. V vsaki novi paradigmi naj bi znanstvena skupnost razširjala prostor humanosti, svobode in dialoga.

LITERATURA

- Althusser, Louis, *Philosophie et philosophie spontanées des savants* (1967), Paris, Maspero, 1974.
Ayer, Alfred J., *The Central Questions of Philosophy*, Middlesex, Penguin Books, 1986.
Bachelard, Gaston, *Le nouvel esprit scientifique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963.
Bachelard, Gaston, *La formation de l'esprit scientifique*, Paris, Vrin, 1980.
Borstner, Bojan, *Primerjanje znanstvenih teorij in pojem napredka v znanosti*, *Anthropos*, 1985, št. II-IV, str. 77-87.

8 Gaston Bachelard: *Le nouvel esprit scientifique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, str. 3.

9 Prav tam, str. 7-12.

10 Gaston Bachelard: *La formation de l'esprit scientifique*, Paris, Vrin, 1980, str. 17-18.

11 Prav tam, str. 23.

12 Prav tam, str. 71.

- Borstner, Bojan, Realistična teorija o univerzalijah. Znanstvena revija, 1989, št. 1, str. 71-79.
- Davidson, Donald, Raziskave o resnici in interpretaciji, Ljubljana, ŠKUC, 1987.
- Dolinar, Darko, Pozitivizem v literarni vedi, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1978.
- Feyerabend, Paul, Protiv metode, Sarajevo, Veselin Masleša, 1987.
- Fichant, Michel, Pêcheux, Michel, Sur l'histoire des sciences, Paris, Maspero, 1974.
- Hribar, Tine, Moč znanosti, Ljubljana, Delavska enotnost, 1985.
- Jerman, Franc, Iz filozofije znanosti, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1978.
- Kuhn, Thomas S./Kun, Tomas S., Struktura naučnih revolucija, Beograd, Nolit, 1974.
- Majer, Boris, Med znanostjo in metafiziko, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1968.
- Novija filozofija matematike, Beograd, Nolit, 1987.
- Poniž, Denis, Slovenki jezik - literatura - računalniki, Maribor, Založba Obzorja, 1974.
- Riha, Rado, Filozofija v znanosti, Ljubljana, DDU Univerzum, 1982.
- Ule, Andrej, Od filozofije k znanosti in nazaj, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1986.
- Znanost v družbenovrednotnem svetu, Ljubljana, Delavska enotnost, 1988.